

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLA TARBIYASIDA O'YIN FAOLIYATINING O'RNI

Otanazarova Nargiza Baxtiyorovna
Email: otanazarovanargiza70@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasida o'yin faoliyatining pedagogik va psixologik ahamiyati yoritilgan. O'yinning bola shaxsini har tomonlama rivojlantirishdagi o'rni, uning ijtimoiylashuvi, nutq, tafakkur va xatti-harakat madaniyatini shakllantirishdagi roli tahlil qilingan. Tadqiqot davomida D.B. Elkonin, K.D. Ushinskiy kabi olimlarning o'yin faoliyatiga oid ilmiy qarashlari hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlar o'rganilgan. Maqolada maktabgacha ta'lim tizimida o'yin metodlarini qo'llashning samaradorligi, bolalarda mustaqillik, faollik va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishdagi o'rni ilmiy asoslangan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, o'yin faoliyati, rolli o'yin, syujetli o'yin, bola rivojlanishi, psixologik xususiyatlar, tafakkur, muloqot, ijtimoiylashuv, pedagogik texnologiya.

Jahonda maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishi sifatida bolalarning bilim olishga qiziqishini shakllantirish va bolalarni maktabgacha ta'lim bilan qamrab olishni keng rivojlantirish amaliyotga tadbiiq etilmoqda. Maqsadli yo'naltirish, tarbiyalanuvchilarda bilim olishga qiziqishni shakllantirishda rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalaridan samarali foydalanish, bolalardagi individual qiziqishni ijtimoiy rag'bat bilan uyg'unlantirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish, kooperativ ta'lim elementlarini mashg'ulotlar jarayonida tizimli yondashuv asosida joriy etishga oid yirik loyihalarni amaliyotga tadbiiq etish bo'yicha ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda.

Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablariga muvofiq ishlab chiqilgan me'yoriy-huquqiy hujjat bo'lib, unda maktabgacha ta'lim tashkilotining maqsad va vazifalari, ta'lim va tarbiya jarayonining maqsad va tamoyillari, shuningdek, bolaning keyingi ta'lim bosqichiga o'tishdagi tayanch kompetensiyalari belgilangan[1]. Davlat o'quv dasturi O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim davlat standartini amalga oshirish mexanizmi bo'lib

xizmat qiladi. Davlat o'quv dasturining asosiy vazifasi kompetensiyaga asoslangan yondashuv asosida bola shaxsini rivojlantirish hisoblanadi[2]. Chet el davlat ta'lim standartiga muvofiq maktabgacha ta'lim tashkilotida o'yin faoliyati maktabgacha yoshdagi bolalarda tashabbuskorlik, insonparvarlik, qiziquvchanlik, bag'rikenglik va faollikni tarbiyalashga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Pedagogik ta'lim maqsadlariga erishish uchun o'yin faoliyati bolalarning yoshiga mos kelishi kerak.

Bolaning umumpsixologik taraqqiyoti faqat o'yin jarayonidagi amalga oshishini inobatga olib ularning o'yinlarining mazmunan boyitishiga katta e'tibor qaratishimiz lozim. Maktabgacha yoshdagi bolalarning syujetli va rollarga bo'linib, o'ynaladigan o'yinlari deyarli hamma vaqt jamoa holda amalga oshiriladi. Syujetli va rollarga bo'linib o'ynaladigan o'yinlar bolalarning ko'pgina psixik jarayonlari va shaxsiy psixologik sifatlarini rivojlantirishga yordam beradi. O'yin sharoitining o'ziyoq bolalar diqqatini atrofdagi narsa va hodisalarga faol yo'naltirishini talab qiladi. Bu esa, o'yin faoliyati davomida bolalarni nihoyatda faollashtiradi, ya'ni ular kuzatuvchan, tez esda olib qoladigan, har bir narsani atroflicha va chuqur tahlil qiladigan bo'ladilar.

D.B.Elkonin o'z tadqiqotida rolli o'yinning syujeti bilan bir qatorda, uning mazmuni ham mavjud ekanini yozadi[6]. Uning fikricha, o'yinda bola kattalar faoliyatining asosiy jihatini aniqroq aks ettirishi o'yinning mazmunini tashkil qiladi.

A.P.Usovaning tadqiqotlarida ta'kidlanishicha, rolli o'yin ishtirokchilarining safi yosh ulg'ayishiga qarab, jinsiy tafovutlarga binoan kengayib boradi[5]:

a) uch yoshli bolalar 2-3 tadan guruhga birlashib, 3-5 daqiqa birga o'ynay oladilar;

b) 4-5 yoshlilar guruhi 2-5 ishtirokchidan iborat bo'lib, ularning hamkorlikdagi faoliyati 40-50 daqiqa davom etadi, o'yin davomida qatnashchilar soni ortib ham boradi;

v) 6-7 yoshli bolalarda rolli o'yinni guruh yoki jamoa bo'lib birga o'ynash istagi vujudga keladi, natijada avval rollar taqsimlanadi, o'yinning qoidalari va shartlari tushuntiriladi. (o'yin davomida bolalar bir-birlarining harakatini qattiq nazorat qiladilar)

D.B.Elkonin harakatli o'yinning qoidalari mazmuni o'zaro bog'liqligidan kelib chiqib ularni besh guruhga ajratadi:

1) harakatga taqlid qilish;

- 2) muayyan syujetni drammalashtirilgan o'yinlar;
- 3) syujeti oddiy o'yinlar;
- 4) syujetsiz qoidali o'yinlar;
- 5) aniq maqsadga qaratilgan mashqlardan iborat sport o'yinlari.

Bolani o'yinga undamagan omil uning katta yoshdagi odamlarning borliq to'g'risidagi va shaxslararo munosabati haqidagi tasavvuri va ularni o'z shaxsiy faoliyatida sinab ko'rish istagidir, shuningdek, jamoa bo'lib o'ynayotgan tengqurlari bilan bevosita muloqotga kirishish ishtiyoqidir. Bolalar psixologiyasi fanida to'plangan ma'lumotlar tahliliga asoslanib, mazkur yosh davri bo'yicha quyidagi xulosani chiqarish mumkin:

1) o'yin faoliyatida bola turli harakatlarni to'laligicha [namoyish etishga](#), ularni bajarish usullarini ko'rsatishga ishtiyoqmand bo'ladi;

2) keyinchalik esa barcha xatti-harakatlarni umumlashtirib aks ettirishga urinadi.

Bola o'sib borgan sayin narsalar va o'yinchoqlarning nomini o'zgartirish, yangi nom bilan atash yengillashadi. Shuningdek faqat yangi vaziyatda jismlar nomini o'zgartirish bilan kifoyalanib qolmay, ularni yangi nomga muvofiq qo'llash imkoniyati ham vujudga keladi. O'yin faoliyatida foydalaniladigan narsalarni yangicha nomlash qator muammoli vaziyatlarni vujudga keltiradi. O'yin faoliyatida narsalar nomini o'zgartirish o'zining psixologik mohiyati bilan murakkab holat hisoblanadi. Ayniqsa, so'z bilan predmetning o'zaro munosabatida ularga uzviy bog'liq harakatlar alohida ahamiyat kasb etadi.

Chet el pedagog olimlaridan P.F.Lesgaft, K.D.Ushinskiy tomonidan o'yin nazariyasi ishlab chiqilgan. Ushinskiy bolalar faoliyatida o'yinning mehnat jarayoni asosida paydo bo'lganligini va uni yosh avlodni mehnat faoliyatiga tayyorlashdagi roli, o'yinning bola shaxsini shakllantirishdagi ahamiyatini asoslab berdi. U "bolalar o'yinlari ko'p asrlik tarixga ega. Insonning o'zi tomonidan ishlab chiqilgan qudratli tarbiyaviy vosita va shuning uchun ham unda inson tabiatining haqiqiy ehtiyoji ifodalangan" -deb ta'kidlaydi[4].

Bundan tashqari A.S.Makarenko, D.B.Elkonin, N.L.Figurin, E.A.Arkinlarning g'oyalari hozirgi zamon bolalar o'yinlar nazariyasi uchun asos bo'lib kelgan[3]. Yuqoridagi mulohazalar asosida aytish mumkinki, katta kishilar hayoti va faoliyatining o'rnini bosuvchi ashyolar ularning harakatini umumlashgan holda ifodalashning moddiy tayanchi hisoblanadi. Shunday ekan, o'yin faoliyatida bola harakatining

rivojlanishi o'yin mazmuniga ko'proq bog'liqdir. Chunki bolaning xatti-harakati qanchalik ixcham va umumlashgan bo'lsa, u kattalarning faoliyati mazmunini aks ettirishdan shunchalik yiroqlashadi. Binobarin, u odamlarning narsalarga va bir-biriga munosabatini amalda bajarishga o'tadi va shuning uchun narsalar bilan harakat qilishda kattalarning ijtimoiy munosabatlarini to'g'ri ifodalashga intiladi. Har qanday o'yinning va o'yin faoliyatining markazida bola katta kishilarning faoliyati va o'zaro munosabatini, muomalasini o'ziga xos tarzda aks ettirishi, takrorlashi imkoniyati turadi. Shunga ko'ra o'yin ijtimoiy ahamiyat kasb etib, bola insoniyat tomonidan asrlar davomida yaratilgan qimmatli bilimlar, amaliy ko'nikmalar, malakalar va odatlarni o'rganishga imkon yaratadi, oqibatda uni shaxslararo muloqotning mohiyatiga olib kiradi. Shunday qilib, psixolog adabiyotlar tahliliga tayanib maktabgacha yoshdagi bolalarning o'ziga xos xususiyatlari qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

1) bola odamlarning faoliyati, ularning predmetlarga munosabati va o'zaro muomalasiga qiziqadi;

2) bolalar roli o'yinda atrofdagi voqelikning eng tashqi ifodali, jo'shqin his-tuyg'uli jihatlarini aks ettiradilar;

3) roli o'yinda bola kattalar bilan bir xil sharoitda, yagona zaminda yashayotganini his etgan holda o'z istagini amaliyotga tadbiq qiladi;

4) kattalar hayoti va faoliyatiga kirish bolaning tasavvuri timsollari tariqasida namoyon bo'lsa ham, umuman uning chinakam shaxsiy hayotida o'chmas iz qoldiradi.

Bola psixikasining taraqqiy etishda o'yinning roli beqiyosdir. Biz bolaning psixik taraqqiyotini o'yinsiz tasavvur qilishimiz qiyin. Chunki, o'yin orqali bola faqat jismoniy tomondan emas, balki psixologik tomondan ham rivojlanadi. O'yin orqali bola olamni, undagi narsa hodisalarni, ularga xos xususiyatlarni o'rganibgina qolmay, balki nutq so'zlashga, mustaqil fikrlashga xayol qilishga, ijod qilishga, muomala madaniyatiga o'rganadi.

Ko'pchilik psixologlar hamda pedagoglar o'yinning psixologik masalalari bilan bevosita shug'ullanib, o'yinlarning bolani psixik kamol toptirishdagi ahamiyatiga alohida to'xtalib o'tganlar. Ma'lumki, o'yin bola uchun voqelikni aks ettirishdir. Bu voqelik bolani qurshab turgan voqelikdan ancha qiziqarlidir.

O'yinning qiziqarliligi uni anglab yetishning osonligidadir. Kattalar [hayotida faoliyat](#), xizmat, yumush qanday ahamiyatga ega bo'lsa, bola hayotida o'yin ham xuddi shunday ahamiyat kab etishi mumkin. Jahon psixologiyasi fanida to'plangan boy

ma'lumotlarga asoslanib, quyidagicha mulohaza yuritish mumkin. Masalan, eng sodda psixik jarayondan eng murakkab psixik jarayongacha hammasining eng muhim jihatlarini shakllantirishda o'yinlar katta rol o'ynaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda harakatning o'sishiga o'yinning ta'siri haqida gap borganda avvalo shuni aytish kerakki, birinchidan, o'yinni tashkil qilishning o'ziyoz mazkur yoshdagi bolaning harakatini o'stirish va takomillashtirish uchun eng qulay shart-sharoit yaratadi. Ikkinchidan, o'yinning bola harakatiga ta'sir etishining sababi va xususiyati shuki, harakatning murakkab ko'nikmalarini sub'ekt aynan o'yin [paytida emas](#), balki bevosita mashg'ulot orqali o'zlashtiradi. Uchinchidan, o'yinning keyinchalik takomillashuvi barcha jarayonlar uchun eng qulay shart-sharoitlarni vujudga keltiradi. Shu boisdan o'yin faoliyati xatti-harakatni amalga oshirish vositasidan bolaning faolligini ta'minlovchi mustaqil maqsadga aylanadi. Negaki, u (o'yin) sub'ekt (jonot) ongining dastlabki ob'yekti darajasiga o'sib o'tadi. Maktabgacha yoshdagi bola muayyan xususiyatga ega bo'lgan rolni tanlaydi, shu bilan birga u yoki bu personajga xos qat'iy yurish-turishni ongli ravishda ijro etishga intiladi. Shunday ekan, o'yin mazkur bola uchun eng zarur faoliyatga aylana boradi va yangi shakldagi harakatlarni, takomillashtirish, ularni anglagan holda esga tushirish ehtimoli yaqqol voqelikka aylana boshlaydi. Mazkur harakatlarni egallash bolada jismoniy mashqlarni ongli ravishda bajarish imkoniyatini vujudga keltiradi. Bolaning o'yinlar shart-sharoitidan kelib chiquvchi ongil maqsadi harakatlarni bajarish kezida o'z ifodasini topadi va uning o'z oldiga qo'ygan maqsadi esda olib qolish va esga tushirish jarayonlariga aylanadi.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimiga doir bo'lgan xorij tajribalaridan andoza olish, ijodiy yondashgan holda amaliyotda joriy etish, zamon talabiga mos ravishda me'yoriy hujjatlar, o'quv metodik adabiyotlar, o'quv metodik majmualar ishlab chiqish, ilg'or xorijiy tajriba asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarining rahbar va mutaxassislarida zamonaviy menejment va pedagogik texnologiyalar bo'yicha sohaga oid bilimlar va ko'nikmalarni shakllantirish vazifalari dolzarb masalalar sirasiga kiritilmoqda. Hozirgi kunga kelib mamlakatimizda va xorijiy davlatlarda maktabgacha ta'lim yo'nalishidagi olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlari, tajribalar tahlili shuni ko'rsatadiki, ta'lim sifatini boshqarish va nazorat qilish, uzluksiz ta'lim tizimini to'la boshqarish tizimlarini boshqarish, tizimlarini shakllantirish hamda tadbiq qilish davlat ta'lim siyosati qilib belgilanib kelinmoqda. Bunda maktabgacha

ta'lim tizimining o'rni o'zgacha bo'lib, sifat va qamrov darajasini ko'tarish, salohiyatni oshirish boshqa sohalar kabi ko'plab yutuqlarga erishish lozim bo'ladi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti sharoitida qamrov darajasi va ta'lim sifati samaradorligini takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash, uning bazaviy komponentlarining o'ziga singdirish jiddiy nazariy eksperimental tadqiqotlarga muhtoj bo'lib kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Mirziyoev Sh.M. —Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohaları va tarmoqlarinnng ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risidagi 2017 yil 27 iyuldagi PQ-3151-sonli Qarori

2.O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun davlat o'quv dasturi /Takomillashtirilgan ikkinchi nashr/ / I bob// 2022 yil

3.Abdullayeva M.A “O'yin mashg'ulotlarini boshqarish orqali maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yoshidagi bolalar faolligini oshirish” “Fan va texnologiya” 2016-

4.Turapova Ra'no. O'YIN FAOLIYATI HAQIDA OLIMLARNING ILMIY-NAZARIY QARASHLARI.2022 y. 23-b

5.Ergash G'oziev Ontogenez psixologiyasi O'quv qo'llanma. Toshkent “NIF MSH” 2020. 290-b <https://azkurs.org/bob-ertak-personajlarning-bolalar-tasavvurini-oshirishdagi-aha.html?page=12>

6.G'oziev E. Ontogenez psixologiyasi O'quv qo'llanma. Toshkent “NIF MSH” 2020. 290-b